

# Antisemitizmus versus antijudaizmus

(Zo Slovenského kresťanského samizdatu č. 3, marec 2003)

George Virsik

Kto je žid a kto Žid? V slovenčine sa náboženská príslušnosť píše s malým počiatočným písmenom, zatiaľčo národná či štátna s veľkým, teda katolík, mohamedán, ale Slovák, Európan, Arab atď. Tento rozdiel sa nerobí ani v angličtine ani v nemčine a iných jazykoch. Taktiež máme termín *slovenský katolík* zatiaľčo označenie katolícky Slovák sa nepoužíva. Trochu zložitejšie je to ak ide o rôznu národnú a štátnu príslušnosť: obvykle sa pod *slovenským Maďarom* rozumie slovenský štátny príslušník maďarskej národnosti a pod *maďarským Slovákom* zasa opačné príslušnosti. Takže sa hovorí aj *americkí Slováci* (a nie slovenskí Američania, hoci formu *Slovak Americans* obľubujú niektorí americkí vlastenci) atď.

Podľa týchto pravidiel by mala *židom* byť osoba židovského vierovyznania a *Židom* osoba židovskej národnosti či kultúrnej alebo rasovej, príslušnosti. (Pravda, v hovorenej reči ani slovenčina nevie rozlíšiť medzi židom a Židom.) Pod *slovenským židom* by sa mal potom rozumieť niekto kto je židovského vierovyznania a súčasne buď slovenskej štátnej príslušnosti, alebo sa hlási k slovenskej národnosti. A pod *slovenským Židom* zasa slovenský štátny príslušník, ktorý sa hlási k židovskej národnosti, kultúre či rase (bez ohľadu na to či je veriaci). Pravda, mnohý slovenský Žid sa cíti príslušníkom i slovenského i židovského národa s prednosťou pre jednu či druhú príslušnosť. Toto treba rešpektovať a to nielen preto, že to je židovské špecifikum, ale aj z dôvodov, ktoré som sa snažil obhájiť v článku *Národ – prežitok minulosti?* na tejto webovej stránke. (Poznám Židov zo slovenského jazykového okruhu, ktorí zazlievajú Slovákom, že ich nepovažujú za svojich, ale aj takých, ktorí si neprajú aby boli považovaní za Slovákov.)

Takže Žid môže byť ateistom, nie však žid; ateista ale môže byť židovského pôvodu podobne ako môže byť kresťanského pôvodu. Tento posledný termín sa však veľmi nepoužíva, hovorí sa 'so zdvihnutým prstom' o mnohých ateistoch Židoch či židovského pôvodu a čo všetko zlé porobili, pritom sa ale zabúda, že na svete je oveľa viac ateistov kresťanského pôvodu aj keď sa o tom nehovorí.

Celkom tak jednoduché to bohužiaľ nie je. A to nielen preto, že angličtina (ani nemčina) nevie rozlíšiť medzi židom a Židom, ale hlavne preto, že z historických a iných nejazykových dôvodov nie je u nich národná a náboženská príslušnosť tak jasne oddelená. Aj Žid-ateista (či agnostik) si svoju kultúrnu zviazanosť s judaizmom uvedomuje oveľa viac než si ateista kresťanského pôvodu chce uvedomovať svoju kultúrnu zviazanosť (a podľnosť) s kresťanským náboženstvom. Ale aj ináč. Sú Židia, ktorí popierajú židovskú (národnú, kultúrnu) príslušnosť napr. pokrsteného Žida a na druhej strane známe sú kontroverzie okolo toho či katolícka Cirkev má právo uctievať si bl. *Edith Stein* — mníšku židovského pôvodu, ktorá zahynula v nacistickom koncentráku — ako svoju mučeníčku. Tieto špecifiká židovskej identity nám treba rešpektovať, aj keď to niekedy vedie k nedorozumeniam, lebo nakoniec nielen Ježiš a apoštoli, ale podľa najnovších zistení, aj prví kresťania-mučeníci v Ríme boli v prevážnej miere etnickí Židia. Už aj preto je absurdné viniť Cirkev z antisemitizmu, *namiereného proti Židom*. Niečo iné je — presnejšie bol — antijudaizmus *namierený proti židom*, teda Židom, ktorí neuznali Ježiša za Mesiáša. Tu sa aj pápež, ako hlava Cirkvi, mal za čo ospravedlňovať. K tomuto rozdielu sa ešte vrátíme.

Tým už prichádzame k širšiemu kontextu novo-oživovanej problematiky kresťansko-židovských vzťahov, konkrétne ku katolícko-židovskému dialogu (či polemike?), ktorý v súčasnej dobe prebieha predovšetkým v Amerike. Sústredil sa teraz okolo dokumentu *Reflections on Covenant and Mission* (Úvahy o Zmluve a misii) z 12. augusta 2002, ktorý vyšiel z konzultácií medzi *Bishops Committee on Ecumenical and interreligious affairs* (BCEIA) of the *US Conference of Catholic Bishops* (Biskupská komisia pre ekumenické a medzináboženské záležitosti Konferencie katolíckych biskupov Spojených štátov) a *National Council of Synagogues* (NCS) zastupujúci celý rad amerických židovských teologických a rabinistických organizácií. *Reflections* sa skladá z dvoch častí. Katolícka, respektíve židovská, časť sú zhrnuté v úvode takto:

Rímsko-katolícke reflexie odrážajú rastúci rešpekt pre židovskú tradíciu, ktorý sa odvíja od Druhého vatikánskeho koncilu. Prehlbujúce sa katolícke ocenenie večnej Zmluvy medzi Bohom a židovským národom, spolu s uznaním Bohom daného poslania židom (Židom?) aby svedčili o vernej božej láske, vedú k uzáveru, že kampane, ktoré majú za cieľ obrátenie židov na kresťanskú vieru nie sú viac teologicky prijateľné pre katolícku Cirkev.

Židovské reflexie odrážajú misiu židov (Židov?) a zdokonalenie sveta. V tomto poslaní možno vidieť tri aspekty. Ponajprv sú tu povinnosti, ktoré vznikajú ako dôsledok láskyplného (*loving*) vyvolenia židovského národa do Zmluvy s Bohom. Za druhé je tu misia, ktorej úlohou je svedčiť o božej spasiteľskej moci vo svete. Po tretie, židovský národ má

poslanie, ktoré oslovuje celé ľudstvo. Židovské spoločenstvo začína uvažovať o tom aký vzťah by mohla mať židovská misia k tomu ako svoju misiu chápe katolicizmus.

Už aj z týchto zhrnutí je jasná asymetria o ktorej hovorí kardinál *Avery Dulles* v jezuitskom časopise *America* (*Evangelization and the Jews*, 21.10.2002): “Tieto dve časti nepasujú dobre k sebe (*are illmatched*) keďže katolícka časť sa točí celkom okolo judaizmu, zatiaľčo židovská časť o kresťanstve nehovorí nič.” Pozoruhodné je tiež, že *America* nemohla či nechcela uverejniť Dullesovo stanovisko bez toho aby nepozvala troch, mimo USA asi celkom neznámych “pokrokových”, katolíckych teológov, aby mu odpovedali. Neide nám tu o teologické, historické či exegetické argumenty, ktoré používa i Dulles i jeho kritici, lebo laik to ťažko môže posúdiť. Čo však i laik nemôže nevidieť je vecný tón nestora amerických katolíckych teológov na jednej strane, kontrastujúci s banalizujúcim, až neúctivým tónom troch, duchu doby poplatných teológov na strane druhej. Všimnime si iba ich dvoch pozoruhodných výrokov, ktorým i laik môže rozumieť.

Prvý tvrdí, že “toľko cirkevného učenia sa zakladá na nevhodnom a negatívnom hodnotení judaizmu, že bude treba veľa rokov na prehodnotenie (*to rethink*) kresťanskej identity.” Som presvedčený, nielen že žiadny židovský rabín nechce “prehodnocovať židovskú identitu” na základe dialógu s kresťanmi, ale že ani od kresťanov nebude očakávať aby prehodnocovali svoju vlastnú identitu. Čo bude očakávať, a to právom, je zmena kresťanského chovania a aktivít voči židom — teda Židom, ktorí neuznávajú Ježiša za Mesiáša (na jej postoji k pokrsteným Židom niet čo meniť). Podobne ako vo svetle historického vývoja katolícka Cirkev dnes zmenila svoje chovanie voči spolukresťanom, ktorí neuznávajú pápežovu (absolútnu doktrínalnu a morálnu) autoritu bez toho aby musela prehodnocovať svoju vlastnú identitu. Nemať “za cieľ obrátenie židov na kresťanskú vieru” znamená iba nevyvíjať *vtieravú a netolerantnú činnosť*. Neznamená to však, že Cirkev, či ja, si nemôžeme priať obrátenie židov či konkrétneho môjho židovského priateľa a tomu aj aktívne napomáhať, pokiaľ takú aktivitu nemožno klasifikovať ako kampaň či psychologické násilie. Podobne ako dnes už katolícka Cirkev si nekladie za cieľ prekrst'ovať protestantov na katolíkov, čo však neznamená, že sa nemôžem tešiť, keď sa napr. obľúbený evanjelický pastor *Richard Neuhaus* stal katolíkom. Lebo niečo iné je *tolerancia* (ktorá iným nevnučuje svoj vlastný názor) a niečo iné je svetonázorový, epistemologický či profesionálny *relativizmus*, ktorý považuje rôzne stanoviská za ekvivalentné.

Tento rozdiel zdá sa nepochopili nielen traja citovaní kritici, ale ešte menej novinári, ktorí zjednodušene referovali, že “Katolíci odmietajú evangelizačnú činnosť medzi židmi”, “Americkí katolícki biskupi sa zriekajú snáh o obrátenie židov”, “Židia sú už sami spasení, vravia americkí katolícki biskupi”, atď. Asi aj preto kardinál *W. H. Keeper*, katolícky spolupredseda skupiny, ktorá vydala *Reflections*, uverejnil 16. augusta 2002 dodatočné vysvetlenie, v ktorom zdôrazňuje, že *Reflections* “predstavujú stav myslenia účastníkov dialógu” a “nepredstavuje formálne stanovisko ‘Konferencie katolíckych biskupov Spojených štátov’ (*US Conference of Catholic Bishops*)”. Nakoniec aj článok kardinála Dullesa polemizuje s takýmito zjednodušeniami a nie priamo s *Reflections*.

Druhý výrok, ktorý si žiada komentár je tvrdenie, ktoré často počuť bohužiaľ aj zo židovskej strany, že “neustále zľahčovanie postbiblického judaizmu a všeobecná neznalosť jeho charakteru viedli k tomu, že európski kresťania odstrkovali, niekedy dokonca preklínali, židov, čím poskytli úrodnú pôdu pre *Shoah* (holokaust).” Prvá vec, ktorá človeka napadne je to, že v staroveku i stredoveku neexistoval pojem tolerancie k inému názoru či stanovisku: kto bol presvedčený o svojej pravde nezniesol, aby niekto iný mal inú pravdu, lebo pravda bola iba jedna. To viedlo nielen k odstrkovaniu a prenasledovaniu iných (inovercov, “kacírov” atď) ale aj k takým bizarným situáciám keď iba súboj na život a na smrť mohol rozhodnúť či jedného alebo druhého rytiera vyvolená srdca je najspanilejšia zo všetkých.<sup>1</sup> Dnes vieme, že ja si môžem myslieť o svojej manželke, že je “naj”, a sused si môže myslieť to isté o svojej, bez toho aby som musel pripustiť že naše manželky sú rovnaké (relativizmus) alebo vec rozhodnúť súbojom. To sa stalo už dávno samozrejmosťou. Našťastie sa pomaly stáva samozrejmosťou, že to isté platí i o svetonázoroch, filozofiách či vierach, hoci pokušenie relativizmu (ak si svoju pravdu nemožem či neviem presadiť, tak to je preto, že všetky svetonázory, náboženstvá sú rovnocenné) tu viacej straší.

Toto však našu námietku proti citovanému výroku nevyčerpáva. Najlepšie ak necháme prehovoriť európskeho Žida. Ide o kardinála a parížskeho arcibiskupa *Jean-Marie Lustigera*, ktorý sa k svojmu kultúrnemu, etnickému

<sup>1</sup> V matematike to platí stále: v konečnej množine čísel iba jedno môže byť väčšie ako všetky ostatné.

a rasovému židovstvu veľmi otvorene hlási. V interview uverejnenom pod názvom *Le Choix de Dieu: Entretiens avec Jean-Louis Missika et Dominique Wolton*<sup>2</sup> hovorí:

V (kresťanskej) tradícii existoval antijudaizmus. Ale tradičná polemika so Synagou bola hádkou medzi dedičmi. Nebolo to odmietanie dedičstva — čím sa antijudaizmus celkom líšil od moderného antisemitizmu. To predsa nie je to isté! Kresťania zazlievali Židom že ostali neverní tradícii a viere Izraela, ktoré obaja uznávali, že boli božského pôvodu. Zatiaľčo nacisti nenávideli Židov, ich vieru i tradície, s rovnakou intenzitou.

A na pripomienku Missiku, že proti-židovský postoj až v devätnástom storočí dostáva názov antisemitizmus, aj keď zmena terminológie nezabráni asociáciám, odpovedá:

Je veľkou škodou, že aj Pius XI použil výraz “My všetci sme duchovní Semiti.” Aj keď to dobre myslel, odstúpil príliš veľa antisemitom tým, že uznal ich kategóriu. On ale použil iba jazyk tých časov vo svojom proteste proti nacizmu.... Verím, že Hitlerov antisemitizmus mal korene v antisemitizme osvietenstva a nie v nejakom kresťanskom antisemitizme. ... Cirkev môže nesúhlasiť s judaizmom pokiaľ ide o osobu Mesiáša a spasenie národov, ale to nie je antisemitizmus voltairovského druhu, to jest úplne negatívny postoj k židovskej existencii v jej samej podstate. ... (To nie je) odmietanie božského povolania Židov a nenávisť voči ich jedinečnému náboženstvu ... Voltaire ako aj Hegel a Marx boli dedičmi kresťanskej kultúry. ... Sú to (však) stratené deti, rebelantské deti, hovoriace jazykom kresťanského Západu. Áno, nacizmus sa zrodil medzi ľuďmi, ktorí boli pokrstení. Ale nacizmus bol odmietnutím kresťanstva, pohanskou reakciou (*resurgence*). ... (Na druhej strane) je pravdou, že kresťanstvo je judaizmom pre pohanov (ale) v tom zmysle, že pre kresťana judaizmus dostáva svoju plnosť a kompenzáciu skrze Krista tým, že robí Boha prístupným pre pohanov. A pohanovia môžu uveriť v Mesiáša Izraela iba vtedy, ak časť Izraela uverí a spozná svojho Mesiáša.

Toľkoto kardinál Lustiger. Musí byť len samozrejmé, že pre kresťana je bližšia tá “časť Izraela” ktorá spoznala v Ježišovi svojho Mesiáša, než tá časť, ktorá svojho Mesiáša ešte len očakáva, a samozrejme aj táto časť je nám bližšia, než tí Židia, či bývalí kresťania, ktorí žiadneho Mesiáša ani osobného Boha neuznávajú. Patrí však k civilizovanému jednaniu, áno, k tolerancii — ktorá je výdobytkom interakcie medzi judeo-kresťanskou tradíciou a osvietenou reakciou — že nebudeme odstrkovať, nevraživo sa dívať či dokonca prenasledovať tých, ktorí sú nám menej blízki. To posledné, aby som to zopakoval, je kresťanským hriechom minulosti, to je antijudaizmus, ktorý iba z historickej neznalosti či zlomyseľnosti možno zameňovať s antisemitizmom, ktorý vyvrcholil na post-kresťanskom Západe.

V tejto súvislosti ma napadá jedna spomienka na začiatok môjho pobytu v slobodnom svete. Boli to jedny austrálske noviny, ktoré vo svojom vianočnom čísle roku 1968 (1969?) priniesli štyri paralelné odpovede na otázku kto bol Ježiš Kristus. Katolícka odpoveď bola taká, akú som ju poznal, protestantskej som vtedy ešte nie celkom rozumel, ateistickú som tiež poznal, veď nám ju v československých školách otlkali o hlavu. Najviac ma preto zaujala odpoveď židovského rabína, ktorý hodnotil Ježiša veľmi kladne, ako jedného z ich prorokov. Detaily si už samozrejme nepamätám, hneď ma ale napadlo prirovnanie: Ak si aj o svojom otcovi myslím to “naj”, lebo ma nielen biologicky, ale aj svetonázorove splodil atď, nemôžem to isté čakať aby si o ňom myslel môj sused. Dobré mi ale padne, ak o ňom povie iba pozitívne veci, ak si ho bude vážiť. A tak sa aj formuloval môj vzťah k inoveriacim Židom aj keď som si vedomý že delenie Židov na pokrstených, nepokrstených ale veriacich, a neveriacich, je predsa len zjednodušením prijateľnejším pre ne-Žida ako pre Žida.

Pre kresťana žijúceho v Nemecku, u ktorého televízne vystúpenia *Paul Spiegela*, ale hlavne *Michelle Friedmana* (predseda a podpredseda *Zentralrat der Juden*), nevzbudzujú veľké sympatie, musí napadnúť aj niečo iné, čo som v liste priateľovi vyjadril takto:

Richelieu predstavoval katolícku *moc* vo Francúzsku začiatkom 17. storočia, nie však nadprirodzenú *podstatu* kresťanstva resp. katolíckej viery, hoci samo zrejme bol katolíckym "funkcionárom". Možno tak isto platí aj to, že Paul Spiegel a Michelle Friedman predstavujú dnes, v istom slova zmysle, *moc* v Nemecku, nie však to, čo je *podstatné* na judaizme, hoci oni sami sú židovskí funkcionári, možno aj nábožní. Judaizmus z ktorého vyšiel aj Ježiš pretrváva do našich čias ako náboženstvo blízke kresťanstvu; ako paralelná interpretácia toho istého Zjavenia, ktoré oslovuje Izrael práve tak ako aj nás. Ibaže my máme skrze Ježiša ešte niečo navyše.

Možno toto platí aj inde, kde sa nám zdá, že si židovskí predstavitelia, úmyslne či neúmyslne, pletú svoju Bohom danú misiu vyvoleného národa s celkom sekulárnymi mocenskými ambíciami, aj keď ich hlavné zbrane

<sup>2</sup> Editions de Fallois, Paris 1987. Existuje aj slovenský preklad knihy, ku ktorému však nemám prístup. Preto citované časti som preložil z anglickej verzie (*Choosong God – chosen by God*, Ignatius 1991).

sú “iba” psychologické a jedným z ich bojísk je platforma médií. Vari netreba pripomínať, že kedysi aj katolícka Cirkev si zamieňala svoju nadprirodzenú úlohu a poslanie s pozemskými mocenskými ambíciami. Ani, to, že keď sa tejto moci zriekla — resp. jej bola zbavená — nebolo to na újmu jej pôvodného poslania “ktoré nie je z tohoto sveta”, skôr naopak.